

CESTA SPOLKOVÉHO PRÁVA

IVO TELEC

Všeobecně o spolkovém právu

V roce 2012 proběhla reforma českého soukromého práva. Jednalo se o nebyvalý počín generačního významu. Reforma vyústila do přijetí nového občanského zákoníku se symbolickým pořadovým číslem *Sbírky zákonů* (č. 89/2012 Sb.) a řady dalších předpisů či jejich změn. Součástí reformy obecného soukromého práva, tj. práva občanského, byla též zásadní proměna spolkového práva. Kromě jiného došlo k významnému politickému počínu, jímž bylo vyjmutí spolkové agendy z Ministerstva vnitra do pravomoci soudů. Na tento okamžik, který vstoupil v účinnost ke dni 1. lednu 2014, čekaly generace lidí již od doby 19. století.

Výslovná úprava spolků jako civilních korporací v občanském zákoníku vychází z toho, že spolek je ve své podstatě, a to i díky dějinnému vývoji, **prototypem korporace soukromého práva**.¹ S podobným postupem se setkáváme i v některých srovnatelných zahraničních úpravách, například v německé nebo švýcarské. Ze spolků se ostatně postupně vyvinuly i dnešní politické strany nebo politická hnutí. Srov. též spolky akciové (dnešní akciové společnosti) či spolky výdělečné.

Mohli bychom říci, že spolek (římskoprávní *collegium*) jako civilní korporace obecného rázu a zaměření (účelu) dnes stojí na pomyslné právní příčce **mezi ryze obligacní společností** (§ 2716 a násl.), *societas iuris civilis*, jež postrádá právní osobnost, a **veřejnou obchodní společností** jako výrazem statusového práva podle zákona o obchodních korporacích. Nabízí se nám proto blízké právní srovnání právě mezi **spolkem a veřejnou obchodní společností**, kdy základní odlišnost spočívá v jiném **účelu založení**, přičemž v úpravě vnitřních poměrů můžeme shledat řadu podobností. Srov. např. otázku vkladové povinnosti, která **není** spolkovým (legálním) pojmovým znakem, ač je smluvně založitelná, a tuto záležitost u veřejné obchodní společnosti, která pokaždé nemusí být spjata s vkladovou povinností.

Důvody úpravy spolkového práva v občanském zákoníku se opírají o obecný význam spolku v rámci všech civilních korporací a zároveň o účelnost i obvyklost úpravy osobního stavu (civilního statusu) **základních právnických osob**, alespoň soukromého práva, v rámci osob v právním smyslu; tzn. v občanském zákoníku. Můžeme také říci, že celý obor korporálního práva² je podstatnou měrou založen právě na civilním stavu spolku jakožto zásadně výchozím vzoru pro všechny korporace.³

¹ Zároveň se jednalo o častý druh právnických osob ve formě občanských sdružení před 1. 1. 2014, tj. před účinností občanského zákoníku z roku 2012. Ke dni 30. 1. 2013 existovalo u nás celkem 91 839 občanských sdružení podle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů, z čehož bylo 85 249 uváděno jako „aktivních“ (bez bližšího určení). Uváděny nebyly „organizační jednotky“ s vlastní právní osobností, kterých byla celá řada. Zdroj: portál Ministerstva vnitra, zde: <http://aplikace.mvcr.cz/seznam-obcanskych-sdruzeni/> [30. 1. 2013].

² Korporační právo zde chápeme v širokém slova smyslu jako právo společností, a to i osobních, nikoli jen kapitálových, včetně společností civilních. Nikoli tedy jen obchodní společnosti a družstva nebo dokonce jen kapitálové obchodní společnosti.

³ Zákon o obchodních korporacích (zák. č. 90/2012 Sb.) ovšem stanoví, že ustanovení občanského zákoníku o spolicích se použijí na obchodní korporace jen tehdy, stanoví-li tak tento zákon (§ 3 odst. 1).

Sám pojem spolku byl českému právnímu řádu před 1. lednem 2014 znám i z jiných souvislostí; například viz pojem **spolkové myslivosti** a myslivecké spolky podle *zákona č. 449/2001 Sb., o myslivosti*.⁴ O spolcích hovořil i *zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů*, aniž by ale tento pojem používal v právním významu zvláštního druhu či typu (právní formy) civilní korporace, za níž naopak považoval „občanské sdružení“. Spolek byl v tomto pohledu jen jedním z označení pro „občanská sdružení“, aniž by ale bylo řečeno, čím se spolek lišil od jiného občanského sdružení, například od „společnosti“ či „klubu“. Podobně dodnes činí o rok mladší česko-slovenská Listina základních práv a svobod (čl. 20 odst. 1), zjevně inspirovaná textem a názvoslovím federálního zákona o sdružování občanů z roku 1990.

Úprava spolkového práva v občanském zákoníku obsahuje **dva různé aspekty**.

Prvně, jedná se o statusovou otázku neboli o **právo osobního stavu** určitého významného a v praxi často zakládaného druhu (typu) korporační právnické osoby soukromého práva.

V **dalším** ohledu nelze vzít ze zřetele, že spolkové právo je kromě statusové části, ovládané **donucujícími právními normami**, tvořeno i **právem závazkovým**, které se naopak vyznačuje **právními normami poddajnými** ve smyslu jejich poddání se (potažmo státního poddání se) svobodně projevené lidské vůli v soukromých poměrech, která je prvořadá i z hlediska jejího uznávání státem. V obligačním pohledu máme na mysli **soukromoprávní instituci členství** (rozuměno spolkového členství) neboli **typový členský závazek** (obligaci), jehož typický obsah tvoří **osobně vázaná práva a povinnosti** a jehož podkladem je **soukromoprávní smlouva**. Obligační pohled na spolkové právo je neméně významný; srov. obligační otázky účasti na korporacích včetně majetkové účasti (podílu) na nich.

Zařazením podrobné spolkové úpravy do občanského zákoníku samozřejmě není nijak dotčeno **ústavně zaručené politické právo spolčovací**⁵ ani podobná veřejná subjektivní práva, která vyplývají též z mezinárodních smluv k ochraně lidských práv.⁶ **Podobně** ani ne-

⁴ Rozlišování na spolky myslivecké nebo jakékoli jiné, tzn. podle druhu společného zájmu členů a druhu předmětu spolkové činnosti nemá v dnešním právu příliš významu, leč z hlediska toho, zda byl spolek založen ve **veřejném** nebo **soukromém zájmu**. U spolků mysliveckých lze hovořit o jejich založení ve veřejném zájmu na ochraně myslivosti včetně spolkové myslivosti, jež patří do „českého národního kulturního dědictví“ [§ 2 písm. a) zák. č. 449/2001 Sb., ve znění pozdějších předpisů]. **Podobně** bychom to mohli říci o honebních společenstvech, jakožto od spolků odlišných civilních korporací, protože i jejich činnost sleduje veřejný zájem ve věcech myslivosti.

⁵ Používáme tradiční právní pojem **spolčovací právo**, který je odvozen od pojmu spolku, o nějž se při výkonu tohoto práva jedná. Listina základních práv a svobod v čl. 20 odst. 1 používá pojem „sdružovací právo“, jenž byl – oproti československým (původně rakouským) ústavním i civilistickým tradicím – uměle politicky zaveden komunisty, jmenovitě stoupenci „marxisticko-leninské teorie společenských organizací,“ resp. „socialistického politického systému“ v souladu se sovětským pojetím. Stalo se tak proto, aby pojem spolčovací právo ani jazykově nepřipomínal spolky jako pozůstatek „buržoazního práva“. Mechanicky byl pak nový (komunistický) pojem „sdružovací právo“ převzat i československým zákonodárstvím z let 1990 a 1991 při obnově právnosti. Vyjma přitom období let 1968 až 1969 v Československu, kdy byl pojem spolčovací právo politicky oživen.

⁶ Srov. zejména veřejné subjektivní **politické právo shromažďovací**, které bylo dějinně i systematicky **spojováno** s právem spolčovacím. Tento politický (a právní) jev ale do jisté míry myšlenkově schematicky **bránil** plnohodnotnému civilistickému chápání založení, přeměn a zrušení spolků jako **způsobů výkonu** veřejného subjektivního práva spolčovacího z hlediska **horizontálních soukromých poměrů**. Na spolkové právní otázky tak bývalo nahlíženo povytce jen ústavněprávně anebo se zřetelem na výkon státní správy ve věcech spolčovacích (vrchnostensky).

Na rozdíl od toho, v případě veřejného subjektivního **práva shromažďovacího** se ale zásadně jedná o **právo veřejné** (politické), když soukromoprávní aspekty v tomto ohledu bývají spíše jen **okrajové** a jen obligační (nikoli statusové). O spolkovém právu to ale říci nelze, protože se jedná o založení, přeměny a zrušení **osobního stavu právnické osoby soukromého práva**, a to i bez ohledu na některé veřejnoprávní prvky s tímto stavem související, které ovšem bývají podobně spojovány i s jinými právními osobami, např. obchodními korporacemi, aniž by ale bylo pokáždě nutné zdůrazňovat **ústavně zaručené hospodářské právo**, o jehož výkon se u zakládání, přeměn a zrušování obchodních korporací rovněž jedná.

ní dotčena ústavně zaručená svoboda podnikat či jinak hospodařit tím, že soukromoprávní řád upravuje právní postavení obchodních korporací či družstev. Můžeme říci, že občanský zákoník (a podobně například zákon o obchodních korporacích) svou podústavní silou rozvíjí **horizontální působení ústavně zaručených práv a svobod**, ať již politických či hospodářských nebo jiných, v **soukromých osobních a majetkových poměrech** svobodných stran. Dochází tak k zákonodárně pojatému (a žádoucím) projevu **průniku základních práv do soukromých práv**. – Srov. též státní uznání přirozených lidských práv spojených s osobností každého člověka, jak stát činí i prostřednictvím občanského zákoníku.

Můžeme také říci, že úprava spolkového práva v občanském zákoníku sleduje **dva zákonodárně politické účely**. **Zaprvé**, výkon subjektivního ústavního, tedy veřejného, politického práva spolčovacího v soukromých, horizontálních, poměrech. **Zadruhé**, uplatnění privatní autonomie neboli výkon svobody soukromých poměrů zakládáním právnických osob.

Nelze přitom opomenout základní, myšlenkové vyšší, otázku, jež spočívá v tom, že subjektivní politické právo spolčovací je ve své podstatě zformalizovaným, resp. státně uznaným **subjektivním právem přirozeným**, protože souvisí se samou **lidskou přirozeností** (povahou člověka a jeho osobnostním vývinem a zráním ve společenství jiných lidí). Po stránce filozofické či světonázorové můžeme hovořit o objektivně smysly seznatelných vnějších projevech vzájemné přitažlivosti stejnorodého a naopak odpudivosti jinorodého, které jsou potvrzovány dlouhodobou zkušeností nabytou pozorováním. – Srov. spolení dobročinná, nebo zločinná apod., jakož i stejný či podobný zájem lidí a jejich stejné či podobné lidské vlastnosti; např. abstinentsní hnutí a jeho spolkové právní formy. Lidské společenství ve spolkové (státem určené) právní formě tak bývá organizačním **výronem přirozených lidských práv**, resp. uplatněním lidské přirozenosti samé. – A to **na rozdíl** například od **společenství vlastníků jednotek**, které je sice rovněž typem civilní korporace upraveným občanským zákoníkem, avšak členství v něm je účelové a ústrojně spjato s vlastním jednotkou (věcí). V tomto smyslu má členství ve společenství vlastníků jednotek **nucenou** povahu, nežli by se jednalo o dobrovolný projev, neřkuli o projev jakkoli spontánní dle vzájemné duchovní přitažlivosti určitých lidí. – Srov. též **nucené svazky** podle práva veřejného, například akademickou obec nebo profesní komory i kraj či obec, které jsou protikladem spolků jako **dobrovolných svazků** a jejich soukromé samosprávy.

Spolkový život je zároveň jedním z vnějších projevů **přirozeného zákona života** vůbec. Spolkový ruch představuje formu **pohybu**, jejímž opakem by bylo umrtvení, které by se nakonec muselo projevit i v útlumu zrání a vývinu každého lidského ducha jako jedinečné bytosti.

Ze spolkových právních dějin

České spolkové dějiny jsou bohaté a rozmanité i po právní stránce. Nelze to ale pokadě říci v dobrém slova smyslu, zejména pokud jde o československé právo a správní praxi v letech 1951 až 1989. V té době došlo k politicky a hospodářsky **nucenému útlumu spolkového ruchu** v jeho **kulturní a občanské rozmanitosti**. Stalo se tak ve prospěch politiky, komunisticky, nuceného „sjednocení“ všech společenských aspektů života, a to i proti svobodné vůli nemalé části národa a obyvatelstva. Ke „sjednocení“ došlo **instrumentalisticky** za politickým účelem dosažení vize komunistické společnosti.⁷ Tento politický a hospodářský proces, jenž doznal svého právního vyjádření nejen v právních předpisech, ale i ve správní rozhodovací činnosti, bytostně směřoval proti podstatě spolkového ruchu, již je **rozmanitost** a v jejím přirozeném základu stojící **stejnorodost** nebo naopak **jinorodost**

⁷ Obecně viz Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (eds): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno 2009.

jedinečných lidských bytostí. Tento stav, který byl příznačný pro minulý politický režim komunistický, odvíjející se v převzatém **sovětském** duchu, byl současně protikladem dosavadních spolkových dějin v Rakousku včetně českých zemí, Rakousko-Uhersku, kromě určitého období, a následně v Československu před rokem 1951, opět kromě určitého období.

Konkrétně, jako *pars pro toto*, můžeme zmínit **politicky nucené sjednocení** tělovýchovných a sportovních organizací a následné legální postižení celostátně významné *Československé obce sokolské* v roce 1952 a 1956,⁸ která byla ještě v roce 1951 zákonem prohlášena za jednu z mála nově zformovaných dobrovolných organizací. Stranou nelze nechat ani skautské výchovné hnutí, které bylo po spolkové stránce v Československu třikrát postiženo, jednou nacisty, dvakrát komunisty, a pokaždé ihned obživlo i právně (statusově), protože jednotlivé doby nesvobody přežívalo díky osobní odvaze a nasazení pod různým vnějším krytím a čekalo na opětovnou svobodnou společnost v duchu skautského hesla *Bud' připraven!*⁹

Při dějinném ohlednutí spatříme řadu spolků podpůrného, charitativního či náboženského charakteru, které byly u nás činny v 18. století. Zmínit můžeme též *Společnost orby a svobodných umění v Království českém* anebo první učenou společnost, založenou v Olomouci roku 1746, *Societas incognitorum eruditorum*. Připomeňme si též *Soukromou učenou společnost*, která se v roce 1784 přeměnila na veřejnoprávní *Königliche böhmische Gesellschaft der Wissenschaften*, jež zanikla v roce 1952 v důsledku přebírání sovětského právního modelu komunisty. Z roku 1822 lze připomenout *Společnost vlasteneckého musea v Čechách* nebo z roku 1833 *Jednotu pro povzbuzení průmyslu v Čechách*. Roku 1846 vznikl měšťanský spolek *Prager Bürger-Ressource* a roku 1850 *Sbor pro zřízení českého Národního divadla v Praze*. Roku 1862 zase *Deutsches Casino*.¹⁰ Vedle toho můžeme zmínit *Spolek dobrovolných hasičů v Reichstadtu*, dnešních Zákupch, založený v roce 1850. Mezi staré spolky patřil též *Zpěvácký spolek Hlahol v Praze*, založený roku 1861, anebo *Tělocvičná jednota Pražská* z roku 1862, z níž se vyvinul známý *Sokol* se svou širokou obcí. Za připomínku stojí rovněž *Umělecká beseda v Praze*, založená v roce 1862 a odolávající komunistickému politickému a hospodářskému tlaku až do počátku 70. let dvacátého století. V roce 1862 byl založen kupříkladu *Spolek pro volné přednášky z matematiky a fyziky*, roku 1864 *Jednota právnická v Praze*, 1865 *Americký klub dam* nebo v roce 1871 *Vzájemně se podporující spolek plavců, rybářů a pobřežních Vltavan*. Připomenout můžeme také *Vlastenecko-dobročinnou obec baráčnickou v Kolíně* z roku 1874 aj.¹¹

⁸ Již roku 1949 došlo v Československu k politickému a právnímu procesu „sjednocení tělovýchovných a sportovních organizací“, tedy k zániku různých spolků v majetkový prospěch *Československé obce sokolské*, která byla zákonem prohlášena za „jednotnou lidovou tělovýchovnou a sportovní organizaci“; viz zákon č. 187/1949 Sb., o státní péči o tělesnou výchovu a sport. Již roku 1952 ale majetek sokolských jednot, kromě „organizace pracovních záloh a na vesnici“, přešel na závodní skupiny *Revolučního odborového hnutí*, aby roku 1956 došlo k dalšímu kroku, a to k přechodu majetku na jedinou dobrovolnou tělovýchovnou organizaci, již ale už nebyl *Sokol*, resp. *Tělovýchovná a sportovní organizace Sokol* ani její tělovýchovné jednoty; viz zákon č. 68/1956 Sb., o organizaci tělesné výchovy. Nově vznikla dobrovolná organizace *Československý svaz tělesné výchovy*. Názvy „*Tělovýchovná jednota Sokol*“ ale dlouhodobě přežívaly v pojmenování vesnických, místních, organizačních jednotek nového svazu, aniž se ale jednalo o původní *Sokol* a zejména o ducha sokolského hnutí, které pramenilo již v roce 1862.

Zákon z roku 1956 byl v roce 1990, kdy v Československu docházelo k obnovení právnosti, zrušen a nastoleny byly **majetkové restituce** ve prospěch některých opětovně vzniklých právnických osob včetně nově vzniklé *Československé obce sokolské*, jež byly postiženy zákony z let 1949, 1952 a 1956; viz federální zák. č. 173/1990 Sb. a navazující český zákon č. 232/1991 Sb.

⁹ Srov. např. Břečka, B.: *Kronika čs. skautského hnutí do roku 1990*. Brno 1999.

¹⁰ K tomu Laštovka, M. – Laštovková, B. – Rataj, T. – Ratajová, J. – Trikač, J.: *Pražské spolky*. Soupis pražských spolků na základě úřední evidence z let 1895–1990. Praha 1998, s. XXIX an.

¹¹ Uvažujeme-li právně o tom, který existující český spolek má nejdéle dobu trvání své právní osobnosti, můžeme brát v potaz spolky baráčnické; a to i bez ohledu na změny právní formy, které se jich dotkly při zachování právní osobnosti právnické osoby. Zmínit můžeme i *Muzejní a vlastivědnou společnost v Brně* (původním

Spolkový ruch u nás souvisel s určitým politickým uvolněním v Rakouském císařství. V průběhu let se v něm ovšem projevil i případy zvýšeného politického nebo hospodářského tlaku proti politickým svobodám a jejich spolkovému uplatňování. Projevilo se to nejen v období před druhou světovou válkou (zejména počátkem roku 1939) a v době německé okupace, ale též po komunistickým politickým převratu v roce 1948. Nastalo pak dlouhé období přebírání sovětského práva a politických postojů, jimž byl spolkový ruch svobodných občanů zcela cizí, protože potencionálně narušoval sovětský ideový monolit a politicko-ideologickou představu „sovětského člověka“ s materialistickou vizí života v komunismu. V Československu došlo, zejména počátkem 50. let minulého století, k vyvolání tak silného politického a hospodářského tlaku, že většina dosud rozmanitých spolků mu nebyla schopna odolávat a jejich právní osobnost zanikla. Často se tak stalo ve stavu tísně či přímo nesvobody. V některých případech sice došlo – na základě včlenění – k pokračování stejné či podobné činnosti například v rámci *Revolučního odborového hnutí* nebo některých jiných tzv. dobrovolných organizací, ovšem bez právní subjektivity dosavadních spolků, které povětšinou zanikly. Pouze malému počtu spolků se podařilo dané období přechkat při zachování své vlastní právní osobnosti. Do této poměrně malé skupiny patří například *Klub Za starou Prahu*, založený roku 1900, anebo *Kostnická jednota* z roku 1905, které si zachovaly původní spolkovou právní osobnost až do května roku 1990.¹² Od té doby pro ně platila legislativní fikce, podle níž byly považovány za „občanská sdružení“ podle nového zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů.

Státní politika v oblasti výkonu spolkovacího práva byla založena na politickém upřednostnění jednotných tzv. dobrovolných organizací, resp. tzv. společenských organizací jako tzv. socialistických organizací, které byly bezprostředně politicky ovládnuty *Komunistickou stranou Československa*, resp. *Komunistickou stranou Slovenska*. Vše „jiné“ již bylo nežádoucí, a to i z politicko-ideologického hlediska „jednoty pracujícího lidu“. Jakákoliv rozmanitost neboli spolkový ruch by tuto, ovšem uměle vytvářenou, jednotu přinejmenším potencionálně narušovala. Této pravdy si ovšem byli vědomi i komunisté, a tak se podle toho chovaly i jimi stranicky řízené státní orgány. Kulturní či jiná rozmanitost byla i tehdy do jisté míry politicky a právně trpěna, pokud se ovšem nedostala do střetu se státní ideologií **marxismu-leninismu**. – Srov. československou Ústavu z roku 1960. Zároveň se tak dělo takovým způsobem, aby uplatňování rozmanitosti zůstávalo co nejvíce pod politickým dohledem ko-

jménem *Musejní spolek v Brně*), jejíž zachovaná právní osobnost pramení v roce 1888, a to i přes celkem čtyři právní formy jedné a téže právní osobnosti, jež se v její historii projevil (spolek, dobrovolná organizace, právně fiktivní občanské sdružení, právně fiktivní spolek).

¹² Jmenovitý přehled tzv. zbylých spolků, které existovaly v Československu ke dni 1. 1. 1984, najdeme u *Řehůřka*; viz *Řehůřek, M.*: Společenské organizace v Československu. Praha 1985, s. 271–274. V České socialistické republice jich bylo podle krajského členění napočítáno 122. V bývalém Západočeském kraji například ale jen 5 (s. 272). V hlavním městě Praze sídlilo jen 19 spolků, k nimž náležely ještě 4 župy Baráčníků a 70 obcí Baráčníků (s. 271). Údaje ze Slovenska byly uvedeny jen počtem 33 dalších spolků (s. 276). Mezi českými spolky tak k uvedenému dni najdeme například *Spolek vzájemně se podporujících dělníků* v Lešanech nebo *Spolek vysloužilých vojnů* v Sušici anebo *Spolek bývalých vojnů a jejich manželek* v Hluboké nad Vltavou, aniž by ale bylo zřejmé, zda v té době (1984) tyto spolky ještě vykonávaly činnost. Statusově právně ale trvaly. *Řehůřek* s neurčitým odkazem na „některé autory“ dovozuje, že v roce 1948 existovaly v Československu asi 70 000 spolků, zatímco v roce 1965 se jejich počet měl pohybovat jen kolem 700; viz *Řehůřek, M.*: Otázky združovania občanov v socialistickej spoločnosti. Bratislava: Vyd. Sloven. akad. vied 1973, s. 148. Uváděné počty se jeví jako pravděpodobné. V roce 1984 již ale zbylo jen 122 spolků; viz výše. Údaj z roku 1990 (viz níže) není veřejně znám.

Pro spolky vzniklé před 1. 10. 1951 (viz i spolky výše uvedené), tedy přede dnem účinnosti zákona č. 68/1951 Sb., platilo přechodné ustanovení z roku 1990 (§ 19 odst. 2 zák. č. 83/1990 Sb.), které těmto právnickým osobám stanovilo povinnost oznámit svůj název a sídlo příslušnému orgánu do konce června 1990. Pokud tak ne učinily, příslušné ministerstvo se jich mělo dotázat, zda hodlají nadále vyvíjet činnost. Pro případ, že spolek nesplnil svou oznamovací povinnost ani do konce roku 1990, platila fikce jeho zániku ke dni 31. 12. 1990. Otázku likvidace však tento zákon neřeší.

munistů; tzv. zejména v rámci „jednotných“ tzv. společenských organizací, například v závodních klubech *Revolučního odborového hnutí* jako jediné (monopolní) odborové organizace. Tzv. společenské organizace jako politicky „vyšší stupeň“ dobrovolné organizovanosti lidí totiž bylo poměrně snadné stranicky ovládat a řídit prostřednictvím komunistických funkcionářů či stranických skupin v nich politicky založených apod.

V právní a politické rovině došlo k vytvoření **privilegované skupiny civilních korporací** (aniž se tak ale nazývaly). Politicky a právně **upřednostňovanou třídu** tvořily tzv. dobrovolné organizace podle zákona z roku 1951 (a Ústavy z roku 1948), později právně nazývané „dobrovolnými společenskými organizacemi“ (Ústava z roku 1960) a ještě později již jen „společenskými organizacemi“ (například hospodářský zákoník).¹³

K **obnově spolkového života** či alespoň k pokusům o obnovu u nás započalo spontánně docházet v důsledku politického „obrodného procesu“ neboli v době *Pražského jara* 1968 a nějaký čas ještě po něm. Jak známo, tento politický proces byl ale komunisty, velmocensky podporovanými Sovětským svazem, postupně tlumen až úplně zastaven. Příkladem může sloužit zánik do té doby monopolního „jednotného“ *Československého svazu mládeže* v roce 1968, přičemž s jeho existencí počítala i řada předpisů; například zákon o rodině z roku 1963. Jiným příkladem může být spontánní zakládání nových studentských, učňovských, klubových a dalších spolků místo „jednotného“ Československého svazu mládeže včetně politického a organizačního osamostatnění *Pionýra* v rozporu se sovětským pojetím. V pozdější politické době tzv. normalizace ovšem došlo ke vzniku opět „jednotného“ *Socialistického svazu mládeže* a jeho *Pionýrské organizace* za účelem politické indoktrinace nezletilců v ústavním duchu státní ideologie marxismu-leninismu. – Srov. československou Ústavu z roku 1960 a politický vzor v sovětském *Všesvazovém leninském komunistickém svazu mládeže (Komsomolu)*.

K zakládání nových dobrovolných organizací v následné době v Československu docházelo zcela výjimečně. Mezi několik málo výjimek patřilo například založení *České hudební společnosti* v roce 1973, a to pod určitou státní patronací prostřednictvím českého Ministerstva kultury, dále založení České speleologické společnosti v roce 1977 anebo založení *Českého svazu ochránců přírody* roku 1979, který ovšem vznikl na místo zaniklého *Svazu pro ochranu přírody a krajiny (TIS)* z roku 1969. V roce 1969 byl ještě založen *Svaz hudebníků ČSR*, jehož *Jazzová sekce* (složka dobrovolné organizace s vlastní právní osobností) patřila mezi ty spolkové případy, které si díky osobní odvaze a nasazení, přes všechny právní a politické ústrky ze strany komunistů, zachovaly „ostrůvky svobody“ v ústavním prostředí státní ideologie, marxismu-leninismu, a na ní založené státní politice.¹⁴ Třeba ale dodat, že relativně svobodný občanský život se někdy odehrával, byť s mnohým omezením, i v rámci některých režimních tzv. společenských organizací, a to i masových; zejména v jejich základních či místních organizačních jednotkách; např. v rámci některých „organizačních složek“ *Československé vědeckotechnické společnosti* aj.¹⁵

¹³ Výraz „společenská organizace“ byl převzat ze **sovětského** pojetí; viz rusky „общественная организация.“ Pojem „společenská organizace“ ale nebyl v československém právním řádu používán pokaždé ve stejném smyslu. Podle „marxisticko-leninské teorie společenských organizací“ patřily mezi společenské organizace jen „politicky závazné“ dobrovolné organizace, které se stávaly součástí tzv. socialistického politického systému. Patřili sem političtí členové politického svazku *Národní fronty*. Právní pojmosloví a názvosloví předpisů ale pokaždé neodpovídalo této teoretické koncepci z oboru sociálních věd.

¹⁴ Dokumentačně viz např. Martínek, L.: *Jazzovou sekci nedáme!* In: *Anonymus* (ed.): *Normy a normalizace*. Praha – Opava 1996, s. 102–106. Dále též soukromý archiv autora (IT).

V roce 1984 byl ovšem *Svaz hudebníků ČSR* úředně rozpuštěn správním rozhodnutím českého Ministerstva vnitra ze dne 22. 10. 1984 čj. VS/1-11605/84. Stalo se tak na základě použití § 2 odst. 1 *zákona č. 126/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních k upravení veřejného pořádku*.

¹⁵ Sluší se zmínit například jednu z uličních základních organizací *Socialistického svazu mládeže* v Brně, která provozovala „klub mládeže“ v Brně, na Křenové ulici číslo 75. Podobných organizací bylo více, nikoli ale mno-

Za daného stavu se nelze divit ani tomu, že pozornost právní vědy¹⁶ nebyla spolkovému právu téměř nijak věnována anebo byla zcela pod politicko-ideologickým vlivem komunistické strany,¹⁷ resp. původně sovětské „marxisticko-leninské teorie společenských organizací.“ Soukromoprávními, resp. občanskoprávními otázkami jejich civilního stavu jako právnických osob (tzv. socialistických organizací) nebo otázkami subjektivních práv členů se nikdo nijak právně nevěnoval.¹⁸ Tematicky byly upřednostněny teoretické otázky systematického a funkčního postavení tzv. společenských organizací v tzv. socialistickém politickém systému podle sovětského politického a stranického modelu.

Již na konci roku 1989, ihned po politickém převratu či v souvislosti s ním, započala **obnova spolkového ruchu** v Československu. Třeba říci, že ojedinělý dílčí pokus byl v Československu, tentokrát pod pozitivním vlivem dobových politických proměn v Sovětském svazu, úspěšný o něco málo dříve (*Artforum* s omezenou působností v Praze z roku 1989).¹⁹

Pokud jde o spolky, které již dříve zanikly (zejména od účinnosti předpisů z roku 1951), ačkoli se tak mnohdy stalo v tísní a proti jejich vůli, již **nebyly právně obnoveny** ani po změnách v Československu od konce roku 1989. Žádný zákon tohoto druhu totiž nebyl přijat. Jelikož by se jednalo o **statusovou otázku obnovení zaniklé právnické osoby**, musel by ji upravit zákon. – Srov. dnešní možnost obnovení zaniklé právnické osoby ze zákonem stanovených důvodů podle § 209. Přestože se mnohé současné spolky legitimně dovolávají ideové návaznosti na činnost některých zaniklých spolků a přestože může být, resp. byla jejich personální základna i činnostivost shodné, v soukromoprávním smyslu osobního stavu právnické osoby se jedná o **nově založené** právnické osoby, jejichž právní osobnost je nová a se zaniklými právními osobnostmi dřívějších spolků souvisí leda jen nepřímou; a to ideově a svým účelem, popř. personálně účastí stejných osob. Můžeme proto hovořit **jen o obnově druhu činnosti** a účelu, **nikoli** však o obnovení právního statusu již zaniklé určité právnické osoby. Některé majetkové, nikoli však statusové, případy byly legálně řešeny **zvláštní majetkovou restitucí** ve prospěch některých postižených tělovýchovných spolků, například *Československé obce sokolské*.

Podrobnější právně dějinné ohlédnutí do spolkového práva na českém území si můžeme podat následovně v členění podle jednotlivých zákonodárných etap, jež měly i politický význam.

19. století

Z hlediska **dějinných pramenů** rakouského práva, platného v českých zemích, můžeme v našem případě vzpomenout císařská pravidla pro spolky z roku 1843 (dekret dvorské kanceláře z 5. 11. 1843) a následný císařský patent, jímžto se vydává úprava svobody spolkového a shromažďovacího práva (č. 171/1849 ř. z.). Následoval tzv. starý spolkový zákon neboli císařský patent z roku 1852 (č. 253/1852 ř. z.), aby byl nahrazen tzv. předlitavským záko-

ho, protože se dostávaly pod cílený a dlouholetý politický tlak komunistického stranického aparátu a jím řízených státních orgánů.

¹⁶ Pojem „právní věda“ nebyl v té době v Československu ale vůbec používán, protože bylo zdůrazňováno sepjetí „státu a práva“, jak odpovídalo sovětské „obecné marxisticko-leninské teorii státu a práva“, popř. se hovořilo o „vědách o státu a právu“.

¹⁷ Viz práce *Řehůřkovy*, které ostatně byly u nás ojedinělé; *Řehůřek, M.*: Otázky združování ..., op. cit. Společenské organizace ..., op. cit. Spoločenské organizácie v socialistickom politickom systéme. Bratislava 1982. Základ těchto prací spočíval v „marxisticko-leninské teorii společenských organizací.“ Právní otázky byly pojaty spíše jen okrajově.

¹⁸ Souviselo to i s dobovým pojetím jednotného „socialistického práva“, které **nerozlišovalo** mezi právem soukromým a veřejným. Sovětské právní myšlení bylo zcela mimoběžné tradičnímu i dnešnímu chápání práva.

¹⁹ V roce 1989, zjevně pod politickým vlivem dobových sovětských proměn, vznikl též *Výbor čs. veřejnosti pro lidská práva a humanitární spolupráci*, ustavený v roce 1988, ovšem politicky protežovaný v porovnání s organizacemi ilegálními. Nicméně výbor se stal adresátem mnoha stížností občanů na pořádky v zemi.

nem o právě spolčovacím z roku 1867 (č. 134/1867 ř. z.), který souvisel s tzv. prosincovou ústavou (*Dezemberverfassung*) z téhož roku, tvořenou souborem sedmi zákonů, přijatých po rakousko-uherském vyrovnání. Třeba říci, že tyto předpisy prvořadě řešily **politickou** otázku výkonu práva spolčovacího, nikoli členské závazky s tím spojené. Po stránce soukromoprávní jsme mohli hovořit jen o obecném ustanovení o **morálních osobách korporacích** v § 26 ABGB²⁰ z roku 1811.

Podobně tomu ovšem bylo například u **politických stran**, jejichž vývoj se také odvíjel od politického (veřejného) práva, aby až mnohem později (v Československu roku 1990) doznal statusového pojetí právnické osoby jako soukromoprávní korporace. Soukromoprávní otázky členského závazku ovšem přicházely na pořad dne až postupně, a to zejména s pozdější soudní ochranou práv člena politické strany nebo politického hnutí zakotvenou v roce 1995. Rovněž tak bychom mohli hovořit o **církvích a náboženských společnostech** a o jejich právním vývoji až k dnešním korporacím soukromého práva a soukromoprávním závazkům s nimi spojeným.

Léta 1918 až 1939

Z československého období od roku 1918, všeobecně jinak charakterizovaného převzetím rakouského práva, se sluší zmínit Ústavní listinu z roku 1920.

1939 až 1945

V politickém období česko-slovenském, v době tzv. druhé republiky v letech 1938 až 1939, byla přijata tři vládní nařízení týkající se spolkového života a dalších záležitostí (vl. nř. č. 9/1939 Sb., č. 13/1939 Sb. II a č. 30/1939 Sb.). Štalo se tak na základě zmocňovacího ústavního zákona z roku 1938. Zmíněné normativní akty představovaly výrazné veřejnoprávní zásahy do spolkového práva, které reagovaly na dobové **česko-slovenské** okolnosti politické. Poslední z uváděných nařízení upravovalo tvoření „zvláštních sdružení“, která nepodléhala platným předpisům o sdružování (tj. zejména zákonu o právě spolčovacím z roku 1867), a dozor nad nimi. Jednalo se o zvláštní sdružení vedle spolků. Podle tohoto postupu bylo postupováno i mnohem později.

Po německé okupaci roku 1939 bylo přijato vládní nařízení, a to již vlády tzv. protektorátní, které rovněž změnilo zákon o právu spolčovacím (č. 97/1939 Sb.). Z období německé okupace lze připomenout alespoň nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o rozpuštění spolku „Národní sjednocení legionářské“ z roku 1939.

Období 1945 až 1951

Bezprostřední poválečné období je charakterizováno *dekretem presidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů*, který vztahoval státní nespolehlivost i na členství ve vyjmenovaných spolicích. Význam pro spolkové právo pak měl *dekret č. 81/1945 Sb., o některých opatřeních v oboru spolkovém*. Dekret se týkal zrušení nařízení a opatření o zrušení spolků v době nesvobody a zároveň rozpustil spolky německé, maďarské a některé jiné.

Zvláštním poválečným případem bylo **nucené splnutí** určitých vojenských spolků, tzn. i jejich zánik, s nově založenou celostátní veřejnoprávní korporací, *Svazem branností*, a to podle *deketu presidenta republiky č. 125/1945 Sb., o zřízení Svazu brannosti*, za účelem účas-

²⁰ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutscher Erbländer des Österreichischen Monarchie.

ti občanstva při obraně státu apod. Již v květnu roku 1949 ale byla sama tato veřejnoprávní korporace zrušena s likvidací ve prospěch státu (zák. č. 138/1949 Sb.).²¹

Poválečný vývoj již byl charakterizován „jednotností“, jež se projevila už roku 1947 zákonem o organizaci zemědělců republiky Československé (zák. č. 145/1947 Sb.).

Po převratu roku 1948 byl přijat nový, „jednotný“ školský zákon, který počítal se **sdrúženými rodiči a přáteli školy** jako se zvláštním typem civilní korporace, což bylo rozvinuto o rok později vládním nařízením.²²

Všeobecně dějinně doplňme, že roku 1950 byla přijata vyhláška, kterou se vypočítávaly právnické osoby požívající ochrany v exekuci a příslušné dozorcí orgány (vyhl. č. 718/1950 Ú. l. I.). Mezi výslovně uvedenými právníckými osobami nalezneme i některé politicky významné spolky (např. Československý svaz mládeže a jeho složky); nověji viz vyhl. č. 356/1952 Ú. l.)

Léta 1951 až 1990

Naznačené období, které pozdější zákon z valné části prohlašuje **dobou nesvobody** (zák. č. 480/1991 Sb.), můžeme v naší spolkové (i jiné) souvislosti započít již Ústavou z roku 1948 a proměnou politiky započatou v roce 1945. Nemluvě o proměnách hospodářství, rovněž již od roku 1945.

Nicméně **přelomovým** rokem ve spolkovém právu v Československu byl až rok 1951. V tomto roce byl komunisty proveden zásadní krok, a to přijetí zákona a vyhlášky o dobrovolných organizacích a shromážděních (zák. č. 68/1951 Sb. a vyhl. č. 320/1951 Ú. l.), které platily téměř čtyřicet let (do května 1990). Předpisy svým omezujícím pojetím založeným na **státním povolení** vzniku civilních korporací dlouhodobě **záporně** poznamenaly

²¹ *Svaz brannosti* podle politického hodnocení komunistického z roku 1985 „dostal se do vleku reakčních důstojníků, příslušníků československé zahraniční armády ve Velké Británii a v prvních letech činnosti nespřáhl poslání, které mu zákon určoval, a později byl zrušen.“; cit. dle *Rehůřek*, M.: Společenské organizace ..., op. cit., s. 154.

²² Ačkoli by se mohlo jednat o věc spíše okrajovou, na příkladu sdrúžení rodičů a přátel školy jakožto zvláštního druhu korporacní právnícké osoby československého soukromého práva si lze ukázat různé aspekty státních zásahů regulujících spolkovací právo a civilní korporace vůbec.

V prvním právním pojetí sdrúžení rodičů a přátel školy platil stav (1949 až 1961), že tato sdrúžení vznikala vrchnostensky aktem místního národního výboru, což se jistým způsobem přeneslo i do jejich povahy. V pozdějším období (1961 až 1990) již tyto právnícké osoby naopak vznikaly ustavující členskou schůzí s tím, že vůči státu platila jen ohlašovací povinnost, což se týkalo i zániku této právnícké osoby. Jejich existence, řídicí se školskými předpisy mimo obecné předpisy o spolčování, tak byla v posledním období založena dokonce na zásadě volnosti založení s pouhou ohlašovací povinností pořádkového (evidenčního) významu. Míra právní volnosti sdrúžení rodičů a přátel školy ovšem byla podstatně snižována politicky tak, že se jednalo spíše jen o formální volnost, nikoli obsahovou. U tzv. dobrovolných organizací podle úpravy z roku 1951 ale nic takového, co by jakkoli připomínalo právní volnost, vůbec nepřicházelo v úvahu, neboť zde platil tuhý princip koncesní (povolovací) až do jara 1990 (kromě několika málo případů, kdy byly některé korporace prohlášeny za tzv. dobrovolné organizace přímo zákonem, což ale bylo politicky srovnatelné s volním úvazem a schvalovacím řízením).

Právní postavení sdrúžení rodičů a přátel školy sice doznávalo v průběhu let různých změn, nicméně se jednalo (v tradičním smyslu) o civilní korporaci, která existovala v hojném počtu, a to vedle dobrovolných organizací podle zákona z roku 1951, jakož i vedle tzv. zbytkových spolků. Sdrúžení rodičů a přátel školy vznikala za základě školských zákonů z let 1948, 1960 a 1978 a podle prováděcích předpisů. Zrušení těchto zákonů a jiných předpisů ale nemělo žádný vliv na osobní stav těchto právníckých osob samotných, a to i bez ohledu na přijetí zákona o sdrúžování občanů v roce 1990 (zák. č. 83/1990 Sb.), který se sdrúžení rodičů a přátel školy nijak netýkal.

Pokud konkrétní sdrúžení rodičů a přátel školy v průběhu let nezanikla, existují v této zvláštní právní formě dodnes. V řadě případů by se ale podle všeho jednalo jen o právně zapomenuté „mrtvé schránky“ nevyvíjející žádnou činnost. Od května roku 1990 již namísto tohoto zvláštního druhu právnícké osoby začala vznikat občanská sdrúžení podle zákona o sdrúžování občanů se stejným či podobným cílem činnosti a někdy i se stejným druhovým označením, což ztěžovalo (a dodnes ztěžuje) právní orientaci.

Zajímavé je, že *Rehůřek* (viz poznámky výše) ve svých pracích vůbec nepojednává o sdrúženích rodičů a přátel školy, a to ani z hlediska „marxisticko-leninské teorie společenských organizací.“

celý další rozvoj občanské společnosti.²³ Na místo dosavadních tradičních spolků byly nově zavedeny dobrovolné organizace²⁴ podle Ústavy z roku 1948. Ke vzniku dobrovolné organizace bylo zapotřebí úřední **schválení** jejího „organizačního řádu“ příslušným krajským národním výborem, a pokud vyčleněný obvod činnosti organizace měl přesáhnout území kraje, tak Ministerstvem vnitra. Soutěsně zákon vyjmenoval určité privilegované právnické osoby tím, že je přímo vyhlásil za dobrovolné organizace. Jednalo se o *Revoluční odborové hnutí, Jednotné svazy zemědělců, Československý svaz mládeže, Svaz československo-sovětského přátelství, Československý svaz žen, Československou obec sokolskou* a *Československý Červený kříž*. Další právní osudy některých z nich ovšem byly takové, že nedlouho poté byly zrušeny (*Jednotné svazy zemědělců* a *Československá obec sokolská*, resp. *Tělovýchovná a sportovní organizace Sokol*). Ministerstvo vnitra bylo zmocněno prohlásit další již existující konkrétní organizace, resp. spolky vzniklé před účinností zákona z roku 1951 za dobrovolné organizace v jeho smyslu.

Se spolky vzniklými před 1. říjnem 1951, pakliže nebyly ministerstvem – v praxi výjimečně – prohlášený za dobrovolné organizace, bylo naloženo tak, že mohly využít **práva přeměny** na právní formu dobrovolné organizace nebo se do některé již existující **včlenit** anebo se **přeměnit** v jiný „vhodný“ útvar či se do něj včlenit. Předpokladem toho ovšem bylo, že tyto spolky musely vyvíjet svou činnost „ve shodě se zájmy pracujícího lidu“.²⁵ Zbylé spolky – pakliže ovšem nebyly úředně rozpuštěny z důvodu „nepomáhání výstavbě socialismu“ nebo „dokonce jejího brzdění“ – měly zaniknout s úpravou naložení s jejich majetkem dle právního předpisu. Stalo se však, že některé spolky, pokud nebyly úředně rozpuštěny anebo se sami nerozpustily ani nevyužily práva přeměny nebo včlenění, a tak zůstaly dále činné, byť mnohdy v útlumu, popř. další činnost již nevykonávaly. Proto jejich **právní osobnost nezankla**. *Vyhláška č. 320/1951 Ú. l., o dobrovolných organizacích a shromážděních*, totiž neřešila, vyjma úředního rozpuštění, právní postavení tzv. zbylých spolků, a tak se stalo, že některé z nich při své statusové nečinnosti, k níž ale nebyly povinny (a zároveň při úředním nerozpuštění, pro něž nebyl pokaždé dostatečný důvod), trvaly i nadále. Někdy omezeně vykonávaly spolkovou činnost po celou dobu komunistického politického režimu. Ovšem dělo se tak mnohdy na společenském okraji a zejména **mimo** politický systém „společenských organizací“ a zcela mimo politický svazek *Národní fronty*. Tzv. zbylé spolky byly omezeny ve finančním hospodaření a podrobeny informační povinnosti za účelem státního posouzení jejich činnosti, tzn. i možného úředního rozpuštění.

²³ Podle § 1 vyhl. č. 320/1951 Ú. l., o dobrovolných organizacích, platilo až do 1. května 1990, že „*Pracující lid se sdružuje v dobrovolných organizacích (...) k činné účasti na všestranném rozvoji svých společenských a kulturních zájmů, aby tím pomáhal uskutečňovat přechod od kapitalismu k socialismu v nerozborné jednotě dělníků, rolníků a pracující inteligence*“.

²⁴ Výraz „dobrovolná organizace“ pro zvláštní druh právnické osoby nebyl vhodný, protože obecnou právní zásadou je, že každá civilní korporace je dobrovolným svazkem. Věcnou (majetkovou) výjimku tvoří společenství vlastníků jednotek podle občanského zákoníku.

²⁵ Příkladem přeměny spolku změnou právní formy na dobrovolnou organizaci může sloužit *Musejní spolek založený v Brně v roce 1888*, který trval jako tzv. zbylý spolek i po roce 1951. Až v roce 1979 se podle zákona č. 68/1951 Sb. přeměnil na dobrovolnou organizaci se změněným názvem *Musejní a vlastivědná společnost*, z. s., aniž by ale zanikl jako právnická osoba, čímž trvá dosud; viz <http://www.mvs-brno.cz/> [12. 1. 2017]. V roce 1979 bylo úředně shledáno, že tzv. zbylý spolek vyvíjí svou činnost „ve shodě se zájmy pracujícího lidu“ (§ 9 cit. zák.), čímž *Musejní spolek* směl využít zákonného práva přeměny, a to změnou právní formy ze spolku na dobrovolnou organizaci.

Od 1. května 1990 se jmenovaná civilní korporace ze zákona považovala za občanské sdružení podle zákona č. 83/1990 Sb., aby se od 1. ledna 2014, tj. ode dne účinnosti občanského zákoníku z roku 2012, považovala za spolek, podobně jako tomu bylo původně při jejím založení v roce 1888. Kruh se uzavřel. Spolkové právo se vrátilo na své místo.

Některé z těchto, kdysi tzv. zbylých, spolků existují dodnes, a to v důsledku splnění jejich oznamovací povinnosti v roce 1990 (např. *Klub Za starou Prahu*).²⁶

U dobrovolných organizací byla v roce 1951 – namísto dosavadního tradičního spolkového katastru – zavedena jen úřední **evidence** pro pořádkové účely. Zaevidování dobrovolné organizace však **nemělo žádný konstitutivní právní účinek** na její osobní stav. Významné ale bylo, že příslušný národní výbor vydával **osvědčení o právních poměrech** dobrovolné organizace nebo její složky.

Zrušovací důsledky na spolkový život se projevy i v roce 1952 u příležitosti legálního zřízení Československé akademie věd podle **sovětského vzoru** (zák. č. 52/1952 Sb.). Dosavadní tradiční vědecké spolky a některé veřejnoprávní ústavy byly „přebudovány“ v nově zřízenou akademii věd. Jejich majetek, jakož i jimi spravované nadace a fondy, byl **bez náhrady znárodněn zestátněn** a svěřen *Československé akademii věd*. Zanikla tak nejen *Královská česká společnost nauk* založená roku 1784, ale i *Česká akademie věd a umění*, založená stavitelem a mecenášem *Josefem Hlávkou* v Praze roku 1888 pod původním jménem *Česká akademie věd a umění císaře Františka Josefa I.* Nová *Československá akademie věd* přetrvala komunistický režim a zanikla až v roce 1992 v souvislosti se zánikem Československa.

Kromě některých zvláštních zákonů, které upravovaly postavení určitých dobrovolných organizací (*Československý červený kříž*, *Československý myslivecký svaz*, *Československý rybnářský svaz*) byl v roce 1964 přijat hospodářský zákoník, což ve spojení s dalšími předpisy (například tzv. socialistickým občanským zákoníkem z téhož roku) znamenalo úplný **rozpad dosavadní tradiční soustavy** československého, již ale beztak narušeného, **soukromého práva** ve prospěch nového typu „socialistického práva“ v rámci „socialistické společnosti“. Hospodářský zákoník státně reguloval též hospodářské, rozuměno majetkové, poměry tzv. společenských organizací, čehož si sduřovací předpisy tolik nevěšmaly.

Negativní reakcí již zlomeného československého státu na další občanské projevy v roce 1968 v době po vojenském zásahu většiny států *Organizace Varšavské smlouvy* vedené Sovětským svazem bylo přijetí zákona o některých přechodných opatřeních k upevnění veřejného pořádku (zák. č. 126/1968 Sb.). „Přechodná“ opatření platící více než dvacet let se dílem týkala i práva státu zastavit činnost dobrovolné organizace či ji rozpustit. S tím souvisí i zákonné opatření z roku 1969 o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku (č. 99/1969 Sb.), které sice platilo jen do konce roku 1969, ale opět bylo na jeho základě možno postihnout i spolkový život.

Roku 1985 došlo k přijetí zákona o podmínkách činnosti organizací s mezinárodním prvkem v Československu (zák. č. 116/1985 Sb.).²⁷ Zásada, na níž byl zákon vybudován, spočívala ve **volném uvážení schválení stanov** civilních korporací, které spadaly do tohoto zákonného režimu. Týkalo se to i československých sdružení cizinců, zejména zahraničních studentů působících v Československu.²⁸ Stav odlišného výkonu spolkovacího práva cizinci byl legálně odstraněn jako diskriminační, a tudíž i neústavní, až v roce 2006.

²⁶ Podle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, se tento spolek začal považovat za občanské sdružení (právně fiktivní občanské sdružení). Civilní status této právnické osoby tak byl podřazen cit. zák.

²⁷ Do té doby bylo postupováno podle vládního nařízení č. 30/1939 Sb., o tvoření zvláštních sdružení, nepodléhajících platným předpisům o sdružování, a dozoru na ně. Soupis zvláštních sdružení viz Laštovka, M. – Laštovková, B. – Rataj, T. – Ratajová, J. – Třikač, J.: *Pražské spolky*. Op. cit., s. 680.

²⁸ V letech 1988 až 1989 vzniklo v Československu 42 „organizací cizích státních příslušníků“, které spolčovaly zahraniční studenty v Československu; např. *Svaz kampačských studentů v ČSSR* nebo *Svaz studentů z Korejské lidové demokratické republiky v ČSSR* aj.; viz Laštovka, M. – Laštovková, B. – Rataj, T. – Ratajová, J. – Třikač, J.: *Pražské spolky*. Op. cit., s. 695. Vzhledem ke značnému počtu těchto sdružení pokrývajících 42 států světa a nárazovosti jejich zakládání se jeví pravděpodobně, že při jejich vzniku byl uplatněn československý státní politický, resp. státně bezpečnostní zájem na organizačním podchycení činnosti zahraničních studentů.

Celkově můžeme říci, že naznačené období se v našem ohledu i přes určité politické uvolnění v roce 1968 a částečně ještě v roce 1969 vyznačovalo tím, že byl **právně opuštěn** někdejší československý, resp. rakouský **spolkový katastr**. Bylo tedy **ustoupeno od nezbytnosti veřejného pořádku** ve věcech spolkových. Politické protežování dobrovolných organizací, opřené o novou státní ideologii, totiž nemělo politický zájem používat tradiční právní instrumenty „buržoazního práva“. Ochrana veřejné víry nebyla brána v potaz, protože rozhodnou právní roli nehrál úřední zápis právnické osoby ve veřejném rejstříku, nýbrž její **společenský význam**, tedy i **obecná známost** (společenská, resp. politická notorieta) existence určité tzv. společenské organizace. Střety byly v praxi řešeny spíše politicky mocenskou (zejména stranickou) cestou, nežli cestou ochrany subjektivního práva.²⁹

Období 1990 až 2012 a současný vývoj

Hned zjara roku 1990 byl přijat zcela nový zákon o sdružování občanů (č. 83/1990 Sb.), který byl později vícekrát novelizován a převzat do českého (i slovenského) práva od roku 1993. Zákon byl účinný do konce roku 2013. Jednalo se o zákon politicky i právně převratný, který byl bezprostředně spojen s politickou svobodou znovunabytou na konci roku 1989. Výslovně bylo zákonem stanoveno, že k výkonu práva svobodně se sdružovat (rozuměno spolčovat) není zapotřebí povolení státního orgánu. **Opuštěn** tak byl **dosavadní koncesní režim** formou úředního schvalování organizačního řádu. Zákon byl vybudován na pouhé úředně **registrační zásadě** týkající se vzniku sdružení jako právnické osoby, a to na podkladě předložení stanov. Nikoli tedy již na předchozím schvalování „organizačního řádu“ s volným uvážením správního orgánu. I tak ale v praxi docházelo k některým problémům s výkladem a používáním zákona o sdružování občanů ze strany Ministerstva vnitra, jemuž zůstala i nadále svěřena pravomoc ve věcech těchto civilních korporací, které by jinak měly náležet do pravomoci soudů, neboť se jedná o záležitosti osobního stavu.

Problém spočíval například v tom, že registrační úřad chápal celý proces registrace a zejména prvotní formální průzkum návrhu na registraci tak, jako by snad měl obsahovat prvky volného uvážení (diskrece)³⁰ z jeho strany. – Srov. opačně schvalovací postup podle zákona o podmínkách činnosti organizací s mezinárodním prvkem z roku 1985 (zák. č. 116/1985 Sb.)³¹ Třeba ale říci, že ve většině případů probíhalo registrační správní řízení běžně (tzn. hladce), **kromě některých jednotlivých případů**, a to i politického významu.³² Anebo kromě případů, kdy správní úřad shledal návrh na registraci, resp. přiložené stanoviny soukromoprávně nepatřičný, což mu ale nepříslušelo.³³ Některé věci se podařilo napra-

²⁹ Srov. např. dílčí studie; viz Mervart, J.: Kultura v karanténě. Umělecké svazy a jejich konsolidace za rané normalizace. Praha 2015; Olšáková, D.: Věda jde k lidu! Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí a popularizace věd v Československu ve 20. století. Praha 2014.

³⁰ Volné uvážení správního úřadu směřuje proti *Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy členským státům o právním postavení jiných než státních organizací v Evropě* z roku 2007, CM/rec(2007)14.

³¹ I tento postup, byť byl podložen zákonem z roku 1985, byl v rozporu s doporučením Rady Evropy z roku 2007, viz pozn. výše.

³² Viz např. správní věc registrace *Sudetoněmeckého krajského sdružení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*; viz zde: <https://www.sudetsti-nemci.cz/cs/about/>, [12. 1. 2017]. Dnes, po reformě spolkového práva v rámci reformy soukromého práva z roku 2012, se jedná o zapsaný spolek podle občanského zákoníku.

³³ Ministerstvu vnitra bylo zákonem dovoleno jen upozornit navrhovatele na to, že návrh na registraci obsahuje neúplné nebo nepřesné údaje, resp. nemá zákonem požadované náležitosti (§ 7 odst. 1 zák. č. 83/1990 Sb.). Zvláště úřední upozorňování na „nepřesné“ údaje ale bývalo ve správní praxi používáno nikoli jen k odstranění zjevných vad podání, resp. formálních chyb, ale až k fakticky nuceným zásahům do soukromoprávního obsahu stanov, resp. k přezkoumávání tohoto obsahu ještě před zahájením řízení o registraci, jehož zahájení se tak odsouvalo. Vzhledem k dvoufázovosti legálního postupu totiž platilo, že řízení o registraci bylo zahájeno až dnem, kdy správnímu úřadu došel bezvadný návrh (§ 7 odst. 3 cit. zák.). V podstatě se jednalo o určitou **předběžnou prevenci**, která vycházela z **možného podezření**, že občanské sdružení, bude-li registrováno, bude vyvíjet zakázanou činnost anebo mít stanoviny jinak v rozporu se zákonem, a to jen na základě úřednic-

vit ve správním soudnictví, ovšem zpravidla až v řízení o kasační stížnosti před Nejvyšším správním soudem.³⁴

Již záhy po svém přijetí byl ale zákon o sdružování občanů novelizován ve prospěch **volného vzniku odborových organizací a organizací zaměstnavatelů** v souladu s právem mezinárodním, na což se při přípravě zákona zřejmě zapomnělo. Pro tyto civilní korporace byl opětovně stanoven dřívější volný režim vzniku, a to jen na základě ohlášky (vznik jako právnické osoby druhým dnem po vzetí stanov do pořádkové evidence Ministerstvem vnitra). Tím se ovšem dalo jasně najevo, že správní registrace sdružení sice podle zákona nemá podobu správního rozhodnutí, ale o správního řízení, v němž se přezkoumává soulad stanov se zákonem. V opačném případě by totiž bylo možné zobecnit pouhou ohlašovací zásadu známou z práva odborové se organizovat. Registrace stanov se tak do jisté míry blížila, alespoň v určité praxi Ministerstva vnitra, až k jejich schvalování ve smyslu dřívějších předpisů. Nebyla ovšem již zvažována politická otázka „společenské potřeby“ nové právnické osoby z hlediska „zájmu společnosti“ jako tomu bývalo před rokem 1990.³⁵

Hned v roce 1990, v době počátku **napravování některých majetkových křivd** z minulého režimu, byla přijata federální **restituční úprava** majetkových poměrů dobrovolných tělovýchovných organizací a navazující česká úprava navrácení majetkových práv znovu vzniklým tělovýchovným organizacím z roku 1991 (zák. č. 232/1991 Sb.). V roce 1990 také bylo přijato zákonné opatření týkající se **omezení nakládání s majetkem** politických stran, politických hnutí a společenských organizací (zák. op. č. 177/1990 Sb.), s nímž souvisel i ústavní zákon o navrácení majetku *Socialistického svazu mládeže „lidu“* (úst. zák. č. 497/1990 Sb.). Zákonodárné politickým účelem tohoto **mimořádného zákonodárství** bylo narovnat dříve narušené

kého posouzení použitých pojmů, výrazů, cílů, právních řešení apod. ve stanovách, čili spíše jen z možných náznaků, aříž by ale pokudě byly sneseny důkazy svědčící pro důvodné podezření a z něho pramenící skutečnou hrozbu zájmům (veřejným blahům) chráněným zákonem. Takovřto **preventivně zabraňovací postup** Ministerstva vnitra zasahující i do samé privátní autonomie, založený na určité státně bezpečnostní politice, ale neodpovídal nejen podstatě a smyslu (duchu) zákona o sdružování občanů z hlediska ústavně zaručeného politického práva, ale ani privátní autonomii stran soukromých poměrů, které si mezi sebou soukromoprávně sjednaly stanovy. Postup neodpovídal ani rozhodnutím Evropského soudu pro lidská práva; viz věc *Sjedenecná komunistická strana Turecka a jiní v. Turecko* ze dne 30. 1. 1998, stížnost č. 19392/92, anebo věc *Sidiropoulos a jiní v. Řecko* ze dne 10. 7. 1998, stížnost č. 26695/95.

³⁴ Viz např. rozsudky Nejvyššího správního soudu ze dne 29. 6. 2006, čj. 1 Ans 8/2005-165 (č. 12/06 Sb. NSS) ze dne 1. 8. 2007 čj. 1 Ans 3/2007-235 (č. 12/07 Sb. NSS) nebo ze dne 13. 11. 2003, čj. 7 A 13/2002-46 (č. 7/04 Sb. NSS).

³⁵ Argument o nepotřebnosti vzniku nové „socialistické organizace“, jestliže bylo údajně možné uplatňovat určitý společný zájem prostřednictvím některé již existující „socialistické organizace“ býval ve schvalovací správní praxi v letech 1951 až 1990 v Československu, resp. ještě v roce 1989, poměrně častý. (Na okraj jen uvádíme, že sám výraz „právnická osoba“ býval v tzv. socialistickém právu používán jen zcela výjimečně, protože se přičil pojmosloví tzv. socialistického práva.) Z hlediska režimního měl ovšem tento argument své systémové opodstatnění. Čím více „socialistických organizací“, tím náročnější a obtížnější politický dohled nad nimi. A tím také větší hrozba možných politicky odstředivých tendencí od vůdčí stranické linie. Uvedený argument použil např. Jihomoravský krajský národní výbor v Brně koncem 80. let, když ve správním řízení neschválil organizační řád dobrovolné organizace, *Klubu přátel Divadla Na provázku*, s tím, že klubovou činnost lze vyvíjet v rámci *Státního divadla v Brně*, příspěvkové organizace, do něhož tato divadelní scéna spadala a které přidružovalo (v dobovém pojetí „zřizovalo“) již několik podobných diváckých klubů, aniž by se ale jednalo o právnické osoby.

V celkovém politickém kontextu, z něhož nelze vyjmát ani uváděné správní rozhodnutí, nelze nevidět možné politické obavy komunistů z nezávislé činnosti nové „socialistické organizace“, která by navíc, podle všeho, byla u lidu oblíbená. Bylo lze také předpokládat značný zájem o členství v ní, opřený o obecnou známost zmínovaného divadla v kulturním prostředí.

Politické omezování počtu dobrovolných organizací lze doložit i na příkladu *Jazzové secese Svazu hudebníků ČSR* z roku 1969 a let následujících, když se původně mělo jednat o zcela samostatnou *Jazzovou unii*. Na doporučení civilně správního úseku českého Ministerstva vnitra však došlo k jejímu připojení k nové založenému *Svazu hudebníků ČSR* v podobě pouhé organizační složky, byť s vlastní právní osobností. S ohledem na politické poměry nezbyvalo nežli brát podobná „doporučení“ v úvahu, jinak hrozilo zmaření celého spolčovacího cíle. Viz Martinek, L.: Op. cit., s. 102.

majetkové poměry, obnovit tradiční chápání spolků a odklonit se od světově atypického sovětského práva, které dříve oficiálně sloužilo za právně politický vzor všeho československého zákonodárství.³⁶

Právní stav podle zákona o sdružování občanů byl ale postupem doby stále více považován za nevhovující. Zejména se zřetelem na **chybějící spolkový rejstřík**, když starý československý (původně rakouský) spolkový katastr nebyl obnoven. Třeba ale uznale říci, že liberální federální zákon o sdružování občanů v prvních letech od svého přijetí podstatnou měrou přispěl k **obnově občanské společnosti** v Československu a následně i v Česku a na Slovensku a k její opětovné rozmanitosti. Svědčí o tom i vysoký počet právnických osob, které podle něj vznikly včetně jejich mnoha (ovšem někdy těžko právně dohledatelných) „organizačních jednotek“ (rozuměno pobočných spolků) s vlastní právní osobností. Postupem doby byl ale stále více negativně vnímán deficit tohoto zákona spočívající v neexistenci spolkového rejstříku, a to i v souvislosti se souběžným zákonodárným a informatickým rozvíjením obchodního rejstříku po roce 1991 a zavedením nadačního rejstříku v roce 1997 včetně jejich veřejných sbírek listin. Vše z toho ve spolkovém právu citelně chybělo, a tím i **ohrožovalo veřejné bezpečí a důkazní jistotu** v právním styku. I proto byl připraven vládní návrh nového zákona o spolcích, který však nebyl Parlamentem přijat. Stalo se tak v roce 2000. Namísto opětovného pokusu o přijetí nového zákona ale došlo jen k dílčím novelám stávajícího zákona. Konečné vyřešení bylo očekáváno až novým občanským zákoníkem, který však byl přijat až v roce 2012. V mezidobí sice zákon zmínil **evidenci** občanských sdružení, vedenou Ministerstvem vnitra, ovšem nejednalo se o veřejný rejstřík s konstitutivními právními (statusovými) účinky zápisu ani o veřejnou (a dálkově přístupnou digitalizovanou) sbírku listin. **Nedostatek veřejného pořádku** ve statusových věcech spolkových tak přetrvával až do rekonstrukce soukromého práva.

Zvládnutí nedávného vývoje bylo uzákoněno **práva změny právní formy** občanského sdružení na obecně prospěšnou společnost, k němuž došlo v roce 2013 (zák. č. 68/2013 Sb.). Důvod zavedení tohoto možného postupu při eventuální přeměně občanského sdružení spočíval v tom, že některé korporace v podobě občanských sdružení poskytovaly sociální služby veřejnosti, nikoli jen svým členům. Podle přístupu Ministerstva vnitra tím ale vybočovaly z cílů činnosti občanského sdružení, přičemž jim v krajním případě hrozilo až úřední rozpuštění. Proto byla zvolena možnost jejich přeměny, časově omezená do doby nabytí účinnosti nového občanského zákoníku k 1. 1. 2014, a to na obecně prospěšné společnosti. Ty ale i přes své vadné označení „společnost“ nebyly žádnými korporacemi (neměly členy ani společníky), nýbrž soukromými ústavy založenými právě za účelem poskytování obecně prospěšných služeb veřejnosti. Nutno však říci, že tímto způsobem přeměny zanikla sama korporační povaha (a personální podstata) občanského sdružení, tedy i členství v něm se vším obsahem občanského závazku, který rovněž tak zanikl v důsledku změny právní formy jedné jeho strany.³⁷

Zákon č. 83/1990 Zb., o sdružování občanov, původně federální zákon československý, platí dosud na Slovensku, byť v pozdějším znění.³⁸

³⁶ Srov. např. Knapp, V.: Zákon stálého přibližování sovětskému příkladu – ukazatel cesty československým právníkům. Právnik 92, 1953, s. 220–228. Civilista profesor *Viktor Knapp*, člen korespondent Československé akademie věd, odkazoval na uváděný „vědecký zákon“, jenž byl formulován „velikým vědcem“, předsedou *Komunistické strany Československa* a prezidentem republiky, *Klementem Gottwaldem*, na celostátní konferenci této politické strany dne 16. 12. 1952. Knapp rozvedl význam tohoto „vědeckého zákona“ pro právní vědu i právní praxi.

³⁷ V jednotlivém případě již v Československu došlo k podobnému stavu, kdy z řádných a zatímních členů spolku Česká filharmonie (Pražská filharmonie, sdružení hudebních umělců z povolání v Praze byl zřízen státní orchestr Česká filharmonie jako samostatný a samosprávný ústav; viz *dekret pres. rep. č. 129/1945 Sb.*, o státním orchestru Česká filharmonie. Sám spolek tím ale neztratil právní osobnost, protože předpis se týkal členů.

³⁸ Viz k tomu Gajdošová, M.: *Združení a právo slobodne sa združovať*. Bratislava 2013.

Současné civilistické pojetí spolku

Pojetí spolků v občanském zákoníku sleduje **dvój** civilistický záběr, který je vyjádřen:

- a) **právem osobního stavu** určitého druhu právnické osoby, viz např. osobní stav zrušení spolku s likvidací (stav likvidace), nebo bez ní, anebo osobní stav eventuelní veřejné prospěšnosti; Statusové právo je vyjádřeno **donucujícími** (kogentními) právními normami (viz § 1 odst. 2),
- b) **právem závazkovým** (obligačním); viz např. závazek mezi členem (věřitelem) a spolkem (dlužníkem) obsahující práva (pohledávky na plnění široce chápané „majetkové povahy“) a povinnosti stran, popř. zahrnující i práva na peněžitá plnění (např. na zaplacení členského příspěvku neboli splnění vkladové smluvní povinnosti). Obligační právo je vyjádřeno **poddajnými** (dispozitivními) právními normami, které jsou ostatně pro soukromé právo příznačné (vyjma práva statusového včetně ochrany osobnosti).

Právně teoretický výměr spolku může znít tak, že se jedná o samosprávný dobrovolný svazek členů s vlastní právní osobností za účelem naplňování jejich společného zájmu. Tomu odpovídá zákonodárné pojetí spolku podle § 214 odst. 1. Základ spolku jako právnické osoby spočívá v **soukromoprávním jednání**, jímž zároveň dochází k určitému způsobu uplatnění ústavně zaručeného politického práva společovacího v soukromých poměrech. To se týká jak založení spolku, tak jeho přeměn a zrušení.

Civilistickému pojetí spolků jsou zcela **cizí** některé staré myšlenkové konstrukce z minulého století pramenící v někdejší sovětské právní rodině, jako tomu bylo v právu československém před rokem 1990, pokud se jednalo o tzv. společenské organizace jako o vyšší formu a poslání lidské organizovanosti v tzv. socialistické společnosti a o jejich vědecké zdůvodňování „marxisticko-leninskou teorií společenských organizací.“ Podle koncepce „společenských organizací“, která byla zjevným protikladem nejen civilistického pojetí spolků, ale zejména politického společovacího práva jako projevu tzv. buržoazního práva a buržoazního právního myšlení, byla **politicky** (a potažmo právně) stavěna „kvalitativně vyšší“ dvojjediná role tzv. společenských organizací. Jednak k uspokojování skupinových či individuálních zájmů členů, jednak k umožnění účasti „pracujících“ na správě státu a řízení „socialistické společnosti“.39 „Společenské organizace“ tak byly brány za nedílnou součást tzv. socialistického politického systému. Konkrétně se to projevovalo i jejich politickým členstvím v politickém svazku *Národní fronty*.40 Do tohoto **politicky privilegovaného politického svazku** ovšem nebyly připuštěny nejen tzv. zbývající spolky po roce 1951, ale ani ty dobrovolné organizace, které neměly politický význam (závažného vzoru). *Jednota československých organizací*41, politicky hodných účasti v tzv. socialistickém politickém systému.41

Jedním z politicko-ideologických (a stranických) cílů vědy v polickém režimu komunistů bylo odhalovat „třídní podstatu“ společovacího práva v buržoazní společnosti.42 Jelikož tzv.

³⁹ Viz např. *Řehůřek, M.*: Společenské organizace ... op. cit., s. 8.

⁴⁰ Sama zákonná úprava *Národní fronty* ale v Československu platila jen krátce v letech 1968 až 1970; viz zákon č. 128/1968 Sb., o Národní frontě.

⁴¹ Jednalo se o zcela politické hledisko „závažnosti“, podle něhož například *Československý svaz novinářů* byl členem politického svazku *Národní fronty Československé socialistické republiky*, zatímco *Jednota československých právníků* nikoli. Podobně tomu bylo v *Národní frontě České socialistické republiky* a *Národní frontě Slovenské republiky*; viz *Řehůřek, M.*: Op. cit., s. 265–269, stav ke dni 1. 1. 1984. Důvod této odlišnosti spočíval v tom, že zatímco *Československý svaz novinářů*, jehož součástí byly i oba republikové svazy (český a slovenský), patřil mezi tzv. tvůrčí organizace (politicky privilegované podle sovětského vzoru). *Jednota československých právníků*, která rovněž měla oba republikové svazy, patřila jen mezi profesní organizace zaměřené na zvyšování odbornosti svých členů. Nikoli však na hájení stavovských zájmů, které byly politicky zcela potlačeny v rámci třídního přístupu, resp. jednotného pojetí „pracujícího lidu“.

⁴² Nelze však upřít některé politicky nezabarvené kritické postřehy vůči dřívější úřední praxi podle rakouského zákona z roku 1867, následně převzatého československým právem, zejména pokud jde o kritiku týkající se vzniku spolků; viz *Řehůřek, M.*: Společenské organizace ... op. cit., s. 123n. Dlužno ale dodat, že podobné kri-

socialistické právo **nepoužívalo** ani tradiční pojem závazku (na rozdíl od širokého politického pojetí mimoprávních „socialistických závazků“), **nezabývalo** se podstatnou měrou či vůbec ani členstvím v tzv. společenské organizaci ve smyslu obligacního soukromého (občanského) práva. Členství v tzv. společenské organizaci bylo chápáno v široce pojímaném významu **politickém** (srov. politický požadavek tzv. politické angažovanosti občanů), a tak také bylo **politicky hodnoceno**. Anebo, v případech zcela okrajových, specificky a úzce zájmových anebo u tzv. zbylých spolků bývalo politicky spíše opomíjeno anebo dokonce jen politicky trpěno.

Výše popsaný stav nemá být pouhým politickým hodnocením určité minulosti. Dosahuje totiž i do přítomnosti. Zakládacím právním titulem občanských sdružení podle zák. č. 83/1990 Sb. byly **stanovy**, které měly **soukromoprávní povahu zakladatelského právního jednání** ve významu **smlouvy** určitého druhu či typu, popř. někdy dobově pojímáno jako výsledek smlouvy. Pro stanovy platil požadavek **písemné formy**, jenž vyplýval z ustanovení § 6 odst. 2 zák. č. 83/1990 Sb. Jestliže byla pro právní úkon zákonem stanovena písemná forma, platil i podle předchozího občanského zákoníku (před 1. 1. 2014), požadavek **podpisu**, a to pod sankcí **absolutní právní neplatnosti** (§ 40 odst. 3 ve spojení s § 39 občanského zákoníku z roku 1964). Donucující (kogentní) právní norma příkazující podepsání měla všeobecný dopad, který nebyl žádným zákonem (ani zák. č. 83/1990 Sb.) vyloučen. V praxi ale běžně docházelo k tomu, že stanovy sice měly písemnou formu, avšak nebyvaly zakladateli vůbec podepsány. Chápány někdy bývaly jako „vnitřní předpis“ (srov. dřívější „organizační řád“), nikoli jako soukromoprávní úkon, resp. právní jednání. Stanovy tak ale bývaly absolutně právně neplatné pro rozpor se zákonem. Ministerstvo vnitra, ačkoli přezkoumávalo soulad účelu a obsahu stanov se zákonem, však tento zjevný a poměrně častý rozpor běžně a dlouhodobě opomíjelo a úřední registraci přesto provedlo. Tento stav nám může posloužit jako příklad toho, že v části právního myšlení vůbec nebyla občanská sdružení vnímána jako civilní korporace (spíše bývala vnímána politicky) a stanovy nebyly vnímány jako právní úkon, resp. právní jednání se všemi zákonnými požadavky s tím spojenými a vyplývajícími z „jiných“ předpisů, tzn. z občanského zákoníku.⁴³

Z řady důvodů se proto občanský zákoník z roku 2012 v rámci rekodifikace soukromého práva a při plné obnově tradičního pojetí jeho základních pilířů, jež jsou běžné ve srovnatelných zahraničních soukromoprávních řádech, vrátil k u nás komunisty opuštěnému **civilistickému pojetí spolků**. Takovýto právní pohled bývá běžný i v zahraničí, resp. ve srovnatelných cizozemských právních řádech; viz např. § 55 a násl. německého BGB,⁴⁴ který pojednává o zapsaných spolicích, anebo čl. 60 a násl. švýcarského ZGB.⁴⁵

Závěrem

Spolkové právo prošlo za posledních dvě stě let složitou cestou. Od politického pojmání s mnohými vrchnostenskými rysy přes různá politicky liberální dějinná období až po světo-

tice bychom mohli podrobit i praxi v Československu po politickém převratu roku 1948 a v některých rysech dokonce i z doby platnosti zákonné úpravy z roku 1990. Jestliže bereme za spolkovou podstatu výkon státní správy spolkování, od čehož se občanský zákoník a celá rekodifikace soukromého práva cíleně, doslova historicky přelomově, **odklonila**, nelze podle všeho úplně vyloučit, že pokaždé nepůjde o dobrou správu; zejména tehdy, jestliže některé spolkovací záměry svobodných lidí budou státem považovány za politicky nepřátelské.

⁴³ I kdyby se v případě stanov jednalo o „vnitřní předpis“, pro který by ovšem byla zákonem stanovena písemná forma, i tehdy by musel být vnitřní předpis jako jednostranný soukromoprávní úkon podepsán (§ 40 odst. 3 obč. zák. č. 64/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů).

Na okraj podotýkám, že stanovy mohou být i poměrně obsáhlé; kupříkladu stanovy *České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně* čítají listiny o počtu dvaceti stran; viz <http://www.cls.cz/stanovy-a-rady> [12. 1. 2017].

⁴⁴ Bürgerliches Gesetzbuch.

⁴⁵ Zivilgesetzbuch.

vě a dějinně atypické tzv. socialistické právo sovětského původu. Právě v tomto pohledu byly spolky a celé spolkové právo brány za „buržoazní“ záležitost, která neodpovídala (anebo jen částečně) lidově-demokratickému pojetí, jež se ale současně přičilo koncepci právního státu, jak se vyvinula ve většině Evropy po druhé světové válce.

Mezník ve spolkovém právu, který nastal na jaře roku 1990 přijetím zákona o sdružování občanů, měl proto mimořádný politický význam. Jeho význam právní, resp. civilistický již ale nebyl tak zásadní. Stále totiž přetrvával převážně politický nebo ústavní náhled na spolkové právo. K radikální změně nazírání došlo až reformou soukromého práva z roku 2012, která nabyla účinnosti od ledna 2014. Teprve tehdy byly spolky, a třeba říci, že na našem území dějinně poprvé, v plném rozsahu a plnohodnotně výslovně státem brány jako v zásadě prototypy všech korporací. Právě proto byly spolky začleněny přímo do občanského zákoníku, kam v současných právně vyspělých a kulturně srovnatelných zemích systematicky patří.

Můžeme říci, že klikatá cesta spolkového práva se zdárně zakončila roku 2012 přijetím občanského zákoníku se symbolickým číslem 89/2012 Sb. Od té doby se již píše nová etapa spolkového ruchu i života občanské společnosti.

Der Weg des Vereinsrechts

Der Beitrag ist der Auffassung des Vereinsrechts in der Gegenwart und in der Vergangenheit gewidmet. Die Grundlage für die gegenwärtige Auffassung liegt in der Reform des tschechischen Privatrechts vom Jahr 2012, die im neuen tschechischen Bürgerlichen Gesetzbuch verankert wurde. Dieses kam im Januar 2014 in Kraft. Die Vereine sind als Prototyp einer Körperschaft des privaten Rechts direkt in das Bürgerliche Gesetzbuch eingetragen. Das Vereinsregister wird zum ersten Mal in der Geschichte von Registergerichten geführt.

Der Weg des Vereinsrechts wird anhand eines Rückblicks auf einen Bereich der Rechtsgeschichte dargestellt, beginnend in dem 19. Jahrhundert. Es werden konkrete Beispiele historischer Vereine genannt und ihre rechtliche Entwicklung gezeigt. Der Beitrag ist strukturiert nach den allgemeinen politischen Meilensteinen der Geschichte der böhmischen Länder, der Tschechoslowakei beziehungsweise des Protektorats Böhmen und Mähren, wieder der Tschechoslowakei bis hin zum gegenwärtigen tschechischen Recht.

Eine besondere Aufmerksamkeit wird der Tschechoslowakei in den 1950er bis 1990er Jahren gewidmet. Es werden konkrete Beispiele des politisch und rechtlich beschränkten Vereinslebens in dieser Periode beschrieben, und zwar vor dem Hintergrund einer gründlichen Kritik an politischen Rechtsverhältnissen, die die Vereinsfreiheit und das Vereinsleben beeinträchtigt haben. Vor den Rechtslösungen wurde das politische Herangehen nach dem sowjetischen Vorbild bevorzugt.

Eine der tragenden Rechtsideen des Beitrags beruht in der gegenwärtigen Akzentuierung der privatrechtlichen Natur der Vereine als Körperschaften des privaten Rechts. Dieser Aspekt wurde in der Geschichte vernachlässigt, und zwar seit dem Anfang des Vereinslebens im 19. Jahrhundert.

Path of the Association Law

The paper is devoted to the contemporary and historical view on the association law. The basis of the contemporary conception lies in the reform of the Czech private law in 2012 that took form in the new Czech code of civil law that came into effect in January 2014. The societies are now classified directly in the civil code as a prototype of the civil corporation. The register of societies is now, for the first time in history, kept by the register courts of law.

The path of the association law is defined by the reverse look at the partial legal history taking origin in the 19th century. Actual examples of the societies of the time are mentioned as well as their subsequent legal transformations. The paper is structured according to generally accepted political milestones in the history of the Bohemian Lands, Czechoslovakia, the Protectorate of Bohemia and Moravia, and later again Czechoslovakia till the contemporary legal situation in the Czech Republic.

A special attention is paid to the Czechoslovak period from the beginning of the 1950s to 1990. In the given historical timeframe, actual cases from the political and legal life of specific societies are described, in the context of the detailed criticism of the political and legal situation that negatively influenced the freedom of association and association activity. Instead of a legal solution, the emphasis was put on a political approach adopted from the Soviet example.

One of crucial legal thoughts in the paper lies in the contemporary emphasis on the private legal nature of societies as a type of civil corporations. This aspect used to be omitted since the very beginning of the associational life in the 19th century.